

УДК 343.985
DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-7

Коломієць Володимир Володимирович

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ОБСТАНОВКА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

У статті здійснюється характеристика обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Доведено, що під час огляду місця такого кримінального правопорушення особливої важливості й актуальності набуває залучення спеціалістів-автотехніків, а також криміналістів. Констатовано, що більшість процесуальних дій спрямовані саме на встановлення особливостей обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, що є основною інформацією в межах криміналістичної оцінки діяння.

Ключові слова: криміналістична характеристика, обстановка, правила дорожнього руху, технічний стан, експлуатація, порушення, кримінальне правопорушення.

Постановка проблеми. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, є досить поширеним кримінальним правопорушенням, що зумовлено низкою факторів, основними з яких є їх відносна латентність та невідповідність меж кримінальної відповідальності суспільній небезпеці вказаного діяння. Отже, з огляду на зазначене актуальним у межах криміналістичної характеристики є розгляд предмета та обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливостям розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 286 Кримінального кодексу України, приділяли увагу такі вчені, як В.В. Гаркуша, А.Л. Дудніков, І.І. Колесник, Є.Д. Лук'янчиков, П.С. Луцюк, В.А. Мисливий та інші. При цьому окремі питання встановлення особливостей обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, залишилися неповною мірою розглянутими.

Метою статті є аналіз особливостей обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, у межах криміналістичної характеристики розглядуваного кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Вагоме значення у криміналістичній характеристиці відіграє характеристика обстановки кримінального правопорушення, що дає можливість органам досудового розслідування встановлювати окремі особливості суспільно небезпечного діяння, які потенційно можуть впливати на кваліфікацію. Обстановка кримінального правопорушення є центральним елементом криміналістичної характеристики.

Так, В.В. Тищенко вважає, що знання обстановки злочину дає можливість слідчому будувати версії щодо злочинця, механізму злочину, цілей і мотивів злочину. Також обстановку злочину вчений тісно пов'язує з усіма компонентами злочинної діяльності та пропонує у структуру обстановки злочину включити такі елементи: 1) часову характеристику розвитку події злочину; 2) просторову характеристику на всіх її етапах; 3) матеріальну обстановку місця підготовки, вчинення та приховування злочину (якщо вони не збігалися, не відбувалися в одному й тому самому місці); 4) погодні та інші природно-кліматичні умови; 5) поведінку учасників події; 6) соціально-побутові та психологічні відносини між учасниками події; 7) умови загального характеру, на тлі яких протікала злочинна подія (суспільні заходи, святкова подія тощо); 8) обставини, що сприяють чи перешкоджають підготовці, здійсненню та приховуванню злочину [1, с. 69–70].

Однак, на переконання В.Ю. Крупей, не всі елементи обстановки вчинення злочину будуть мати однакове значення у процесі розслідування злочинів, деякі з них взагалі не будуть містити ніякої інформації. Крім того, поняття обстановки вчинення злочину не варто звужувати лише до місця безпосереднього вчинення злочину, а можна розширити, починаючи із часу готування, до моменту приховування злочину, місця, де готується злочин, безпосередньо вчиняється та де приховуються сліди й наслідки злочинного діяння тощо. Тобто авторка вважає за доцільне включити всі можливі фактори та умови, серед яких перебуває особа, що має намір вчинити злочин, та які мають вплив на механізм слідствотворення [2].

У межах криміналістичної характеристики обстановки кримінального правопорушення дає можливість здійснити такі дії: 1) встановити «професійний» рівень кримінального правопорушника та скласти його

портрет (зокрема, встановити / виключити попередній кримінальний досвід, імовірність вчинення діяння у співучасті тощо); 2) за слідоутворенням визначити фізіологічні особливості кримінального правопорушника (наприклад, приблизний зріст, особливості та вади фізичного розвитку тощо); 3) встановити механізм кримінально протиправної події; 4) визначити особливості передкримінальної та посткримінальної стадії; 5) з'ясувати особливості об'єктивних умов, які полегшували або ускладнювали вчинення кримінального правопорушення (погодні умови, час доби тощо); 6) встановити потенційний вплив поведінки потерпілого (за умови існування такого) на механізм кримінально протиправної поведінки правопорушника.

У межах розгляданого нами кримінального правопорушення, передбаченого статтею 286 Кримінального кодексу України, необхідно зауважити, що дорожня обстановка (дані, що характеризують обстановку порушень правил безпеки дорожнього руху: місце, час та інші обставини) становить складну сукупність умов, за яких відбувається рух на певній ділянці дороги чи вулиці, і характеризується як статичними, так і динамічними елементами.

До статичних елементів дорожньої обстановки належать планування доріг і вулиць, їхні технічні характеристики (профіль, ширина проїжджої частини, тип і стан дорожнього покриття), наявність засобів автоматичного та іншого регулювання дорожнього руху, огорож, розмітки, дорожніх знаків, зупинок міського транспорту, освітлення проїжджої частини в темний час доби, будови, споруди та зелені насадження, розміщені поруч із дорогою, тощо.

Значний вплив на виникнення й розвиток дорожньо-транспортної події справляють динамічні елементи дорожньої обстановки: інтенсивність та швидкість руху машин і пішоходів, переміщення інших об'єктів дорожнім полотном, поведінка пішоходів і водіїв транспорту, зміна сигналів регулювання руху, маневри руху автомашин, оглядовість, видимість тощо. Усі ці чинники мають бути враховані водієм під час керування транспортним засобом. Час (року, доби) також може бути передумовою формування аварійної дорожньої обстановки. Досить часто злочинні порушення правил безпеки дорожнього руху відбуваються в години «пік» (коли рух найбільш інтенсивний), за несприятливих погодних умов (ожеледь, дощ, туман), у темний час доби.

Обстановка вчинення злочину характеризується тим, що діяння вчиняється та наслідки настають в обстановці дорожнього руху, тобто у процесі пересування транспортних засобів на дорозі. Тому не охоплюється статтею 286 Кримінального кодексу України заподіяння шкоди під час ремонту транспортних засобів або в ході виконання ними певних спеціальних (не транспортних) операцій (наприклад, під час переміщення ґрунту бульдозером, збирання врожаю самохідним комбайном) [2]. У цьому контексті ми можемо говорити про те, що *обстановка порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, включає в себе сукупність статичних і динамічних особливостей, які впливають на порушення правил безпеки (полегшують, обтяжують чи сприяють йому) під час руху на дорозі шляхом створення умов, які зумовлюють механізм кримінально протиправної поведінки суб'єкта*. Відмінною ознакою в цьому контексті є те, що таке кримінальне правопорушення може мати місце виключно у процесі пересування на транспортному засобі в обстановці дорожнього руху.

Як зауважує М.П. Климчук, за своїм характером дорожня обстановка може бути: а) простою (водій має досить часу для сприйняття небезпеки, що виникла, і прийняття заходів для запобігання шкідливим наслідкам); б) складною (швидке виникнення небезпеки, у водія залишається мало часу для її оцінки та прийняття правильного рішення); в) дуже складною (перешкоди, що виникли, спонукають водія приймати екстрені заходи щодо запобігання їм); г) аварійною (водій унаслідок дії законів механіки та психофізіологічних закономірностей має обмежені можливості для запобігання шкідливим наслідкам). Правильне визначення характеру дорожньої обстановки має ключове значення під час дослідження питання про винуватість конкретної особи в порушенні правил безпеки дорожнього руху [3, с. 22–23].

Варто зауважити, що, крім безпосередньо порушення правил безпеки дорожнього руху, стаття 286 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за порушення правил експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом. Згідно з визначенням, яке надається в енциклопедичному словнику з криміналістики, експлуатація – це комплекс організаційних, технічних та інших заходів із забезпечення використання транспортного засобу за призначенням. Експлуатація повинна забезпечувати належний технічний стан, збереженість та застосування транспортного засобу за призначенням [4]. Отже, як зазначають М.Й. Коржанський та В.А. Мисливий, можна зробити висновок про те, що в технічному змісті експлуатація транспортного засобу є більш широким поняттям, ніж його рух [5, с. 10]. Таким чином, першочергового значення набуває саме встановлення характеру дорожньої обстановки з метою визначення особливостей суб'єктивної сторони правопорушення в частині вини суб'єкта.

Водночас стаття 286 Кримінального кодексу України, за словами П.П. Луцюка, вказує на порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом. Технічну експлуатацію транспортних засобів здійснюють не тільки водії, а й слюсарі-ремонтники, працівники з технічного обслуговування транспорту та інші особи. Тобто це поняття включає в себе технічне обслуговування, підготовку транспортної техніки до руху та експлуатацію цієї техніки у процесі руху. Порушення правил експлуатації може виражатися в експлуатації технічно несправних транспортних засобів, порушенні правил перевезень тощо [6, с. 30–31].

На думку В.Ю. Крупей, для дорожньо-транспортної пригоди характерна наявність слідів, що є джерелом відомостей про характер і механізм події, її учасників, причини та умови, що сприяли виникненню пригоди. Слідова картина відображає спосіб вчинення злочину та залежить від форми руху, що лежить в основі механізму простої контактної взаємодії. Залежно від виду дорожньо-транспортної пригоди утворюються сліди ковзання, юзу, тиску, обертання тощо. Дорожньо-транспортна пригода є складною та динамічною системою взаємодії різноманітних об'єктів, таких як транспортні засоби, дорога, предмети дорожньої обстановки, водій, пішохід, унаслідок чого утворюються численні сліди, типові для цього виду злочинів. Це можуть бути сліди гальмування коліс, крові, волочиння потерпілого, його речі, відбитки бампера або протектора на одязі потерпілого, ушкодження й травми, одержані водієм, пасажирами, пішоходами, частки фарби, скла фар,

лобового скла та бокових дзеркал, плями мастила, палива, антифризу, відламані деталі транспортних засобів, частини вантажу, що перевозяться, сліди пошкоджень на самих транспортних засобах, а також зміни, які виникли внаслідок їх неякісного ремонту, пошкодження наземних споруд, волокна тканини, волосся, сліди рук тощо [2].

Отже, зазначене свідчить про те, що під час огляду місця порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, особливої важливості та актуальності набуває залучення спеціалістів-автотехніків, а також криміналістів, які сприятимуть пошуку і кваліфікованому вилученню та збереженню слідів суспільно небезпечного діяння. Уся наявна на місці кримінального правопорушення слідова інформація дає можливість оцінити технічний стан транспортного засобу, а також особливості керування ним (наприклад, сліди протекторів шин дають можливість оцінити траєкторію руху транспортного засобу, гальмівний шлях тощо).

На переконання В.В. Коваленка, обстановка на місці дорожньо-транспортної пригоди містить основну інформацію щодо всіх обставин події, які об'єктивно відображаються в навколишньому середовищі у вигляді слідів правопорушення та правопорушника. Вона, зокрема, дає уявлення про місце, час, механізм, сліди правопорушення, вказує на закономірний зв'язок слідів з обстановкою події та можливі шляхи їх виявлення. Основною метою проведення таких слідчих (розшукових) дій, як огляд місця події, транспортного засобу, слідчий експеримент, призначення експертизи, допит, є насамперед з'ясування обстановки в момент дорожньо-транспортної події, встановлення винної особи та транспортного засобу, за участю якого було вчинено кримінальне правопорушення [7]. Таким чином, більшість процесуальних дій спрямовані саме на встановлення особливостей обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, що є основною інформацією в межах криміналістичної оцінки діяння, необхідною для правильної кваліфікації та вибору санкційних меж.

Зрозумілим є той факт, що основний елемент обстановки розглядуваного кримінального правопорушення – це дорога та особливості дорожнього руху. У цьому контексті особливого значення набувають характеристики основних і факультативних умов, у яких мало місце порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які ним керують. Так, наприклад, у межах криміналістичної характеристики мають значення час доби (якщо це темний час, має бути врахована наявність штучного освітлення), погодні умови (злива, туман тощо), пора року, а також її особливості, які мають вагоме значення (ожеlediця, наявність снігового шару тощо). Усе зазначене дає можливість от-

римати інформацію щодо того, чи були дії водія безпосереднім каталізатором суспільно небезпечного діяння, а також дає змогу визначити ступінь впливу суб'єктивної сторони на діяння. При цьому має бути враховане співвідношення навичок керування транспортним засобом, а також тих дій, які були спрямовані на відвернення наслідків безпосередньо перед небезпечною подією. Умовно кажучи, у процесі надання криміналістичної характеристики суб'єкту розслідування мають виключити випадки так званого казусу, який не міг априорі бути керованим водієм. Відповідно, вивчення обстановки розглядуваного кримінального правопорушення має включати в себе сукупність даних щодо особливостей водія, його транспортного засобу та експлуатаційних характеристик останнього, а також об'єктивних навколишніх умов. Особлива увага також має приділятися вмінню водія підлаштовуватися під специфіку окремих трас, які передбачають підвищену увагу під час дорожнього руху.

Отже, ми можемо говорити про важливість місця кримінального правопорушення в межах обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. На нашу думку, під місцем вчинення розглядуваного кримінального правопорушення необхідно розуміти чіткі територіальні межі, у яких було реалізовано основну кримінальну стадію суспільно небезпечного діяння. Ми не можемо погодитися з тими вченими, які наполягають на тому, що місцем діяння є відрізок, на якому починалося порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Така наша позиція може бути пояснена специфікою розглядуваного правопорушення, яка полягає в тому, що фактично початок суспільно небезпечної поведінки може співпадати з моментом, коли, наприклад, водій сідає за кермо завідомо несправного транспортного засобу, у нетверезому стані тощо. Посткримінальна поведінка може також мати пролонгований характер. На нашу думку, наведене свідчить про доцільність вважати місцем розглядуваного кримінального правопорушення саме територію, де воно було реалізоване.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало змогу визначити, що обстановка порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, складається з таких елементів: 1) особливостей дорожньої обстановки, яка потенційно сприяла вчиненню кримінального правопорушення; 2) особливостей транспортного засобу (його технічний стан і придатність до експлуатації); 3) особливостей особи водія (його стаж, навички керування тощо); 4) особливостей об'єктивних умов, у яких було вчинено кримінальне правопорушення, з урахуванням їх потенційного впливу на діяння.

Список використаних джерел

1. Тіщенко В.В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз : монографія. Одеса : Юридична література, 2002. 360 с.
2. Крупей В.Ю. Криміналістична характеристика порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1(16). Т. 5. Ч. 1. С. 139–144. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1-5_2017/1/32.pdf (дата звернення: 28.09.2022).
3. Климчук М.П. Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 205 с.
4. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В.Я. Тація. Харків : Право, 2001. 560 с.
5. Коржанський М.Й., Мисливий В.А. Кваліфікація автотранспортних злочинів. Київ : Юрінком, 1996. 79 с.

6. Луцюк П.П. Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 223 с.
7. Коваленко В.В. Предмет та обстановка як елементи криміналістичної характеристики порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Європейські перспективи*. 2021. № 2. С. 69–76. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/05/69-_Kovalenko-2.pdf (дата звернення: 28.09.2022).

References

1. Tishchenko, V.V. (2002). *Koryslyvo-nasylnytski zlochyny: kryminalistychnyi analiz: monohrafiia [Selfish and violent crimes: forensic analysis: monograph]*. Odesa: Yurydychna literatura, 360 p. [in Ukrainian].
2. Krupiei, V.Yu. (2017). Kryminalistychna kharakterystyka porushen pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu abo ekspluatatsii transportu osobamy, yaki keruiut transportnyimi zasobamy [Forensic characteristics of violations of traffic safety rules or transport operation by persons driving vehicles]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Subcarpathian Law Herald*, iss. 1(16), vol. 5, part 1, pp. 139–144. Retrieved from: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1-5_2017/1/32.pdf [in Ukrainian].
3. Klymchuk, M.P. (2007). Rozsliduvannia zlochyniv pro porushennia pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu ta ekspluatatsii transportu [Investigation of crimes involving violations of traffic safety rules and vehicle operation]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 205 p. [in Ukrainian].
4. Shepitko, V.Yu. (2001). *Kryminalistyka. Entsyklopedychnyi slovnyk (ukrainsko-rosiiskyi i rosiisko-ukrainskyi) [Criminalistics. Encyclopedic dictionary (Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian)]* / V.Ya. Tatsii (ed.). Kharkiv: Pravo, 560 p. [in Ukrainian].
5. Korzhanskyi, M.Y., Myslyvyi, V.A. (1996). *Kvalifikatsiia avtotransportnykh zlochyniv [Classification of motor vehicle crimes]*. Kyiv: Yurinkom, 79 p. [in Ukrainian].
6. Lutsiuk, P.P. (2007). Rozsliduvannia porushen pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu abo ekspluatatsii avtotransportnykh zasobiv [Investigation of violations of road safety rules or operation of motor vehicles]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 223 p. [in Ukrainian].
7. Kovalenko, V.V. (2021). Predmet ta obstanovka yak elementy kryminalistychnoi kharakterystyky porushen pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu abo ekspluatatsii transportu osobamy, yaki keruiut transportnyimi zasobamy [The subject and the situation as elements of the forensic characterization of violations of the rules of road traffic safety or the operation of transport by persons driving vehicles]. *Yevropeiski perspektyvy – European perspectives*, no. 2, pp. 69–76. Retrieved from: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/05/69-_Kovalenko-2.pdf [in Ukrainian].

Kolomiets Volodymyr

Graduate Student at the Department of Criminal Procedure and Forensics
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

THE CIRCUMSTANCES AS AN ELEMENT OF THE CRIMINAL CHARACTERISTICS OF A VIOLATION OF THE RULES OF ROAD TRAFFIC SAFETY OR VEHICLE OPERATION BY PERSONS DRIVING VEHICLES

The article provides a description of the situation of violation of the rules of road traffic safety or operation of transport by persons driving vehicles. It is indicated that within the framework of forensic characteristics, the situation of a criminal offense makes it possible to: establish the “professional” level of a criminal offender and draw up his portrait; to establish the physiological characteristics of a criminal offender by trace formation; establish the mechanism of a criminally illegal event; to establish the features of the pre-criminal and post-criminal stage; to establish the features of the objective conditions that facilitated/complicated the commission of a criminal offense; determine the potential impact of the victim's behavior (if it exists) on the mechanism of criminally illegal behavior of the offender. It is noted that establishing the nature of the road situation in order to determine the specifics of the subjective side of the offense in terms of the degree of guilt of the subject acquires primary importance. It is proved that during the inspection of the place of violation of the rules of traffic safety or the operation of transport by persons who drive vehicles, the involvement of specialists-car technicians, as well as criminologists, who will contribute to the search and qualified removal and preservation of traces of a socially dangerous act, acquires special importance and relevance. It is summarized that most of the procedural actions are aimed at establishing the specifics of the situation of the violation of road safety rules or the operation of transport by persons driving vehicles, which is the main information within the framework of the forensic assessment of the act, necessary for the correct qualification and selection of sanction limits.

Key words: forensic characteristics, situation, traffic rules, technical condition, operation, violation, criminal offense.